

Andrzej Żądło

Dydaktyka i badania liturgiczne po ogłoszeniu konstytucji o liturgii świętej "Sacrosanctum concilium" : zagadnienia wybrane

Liturgia Sacra. Liturgia - Musica - Ars 19/2(42), 253-275

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. ANDRZEJ ŻĄDŁO
Katowice, UŚ

DYDAKTYKA I BADANIA LITURGICZNE PO OGŁOSZENIU KONSTYTUCJI O LITURGII ŚWIĘTEJ *SACROSANCTUM CONCILIUM*

Zagadnienia wybrane

Dla dydaktyki liturgicznej i prowadzonych na polu liturgicznym badań konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* odegrała rolę bardzo ważną, a nawet — trzeba powiedzieć — kluczową. Stała się ona bowiem wraz z całym Soborem Watykańskim II i jego dorobkiem ukoronowaniem długiego, bo gruntującego się jeszcze na przełomie XIX i XX w. „przedpola” tegoż soboru. Przedpolem tym był ruch liturgiczny, tożsamy z oddolnie zrodzonym oraz — dzięki kompetentnym protektorom¹ — stopniowo dojrzewającym procesem odnowy liturgii i pojmowa-

¹ Pod pojęciem protektorów rozumie się w tym przypadku osoby popierające, a nawet — w dużej mierze — inspirujące swą twórczością, sposobem bycia oraz myślenia wspomniany ruch liturgiczny, który legł u podstaw zasadniczych reform dotyczących rozumienia liturgii, sprawowania jej i uczestnictwa w niej — reform ukoronowanych postanowieniami Soboru Watykańskiego II, dającymi impuls do wypracowania w okresie posoborowym sposobów na wprowadzenie ich w życie. Takimi protektorami-inspiratorami, czy wręcz pionierami omawianego ruchu liturgicznego, stali się przede wszystkim: Prosper Guéranger, Lambert Beauduin, Pius Parsch, Odo Casel i Romano Guardini (warto w tym miejscu zasignalizować wydawnictwo włoskie, prezentujące sylwetki wzmiankowanych pionierów, jak też historyczny kontekst ich twórczej aktywności: A. PARATI, *Pionieri del movimento liturgico. Cenni storici*, Libreria Editrice Vaticana 2004). Dzięki Guérangerowi dokonano odkrycia liturgii jako źródła chrześcijańskiej formacji i zaczęto kłaść nacisk na jej związek z wiarą, na jej teologiczne rozumienie, przeciwstawiając się tendencjom skoncentrowanym na ceremonialności Kościoła oraz na jurydyczno-rubrycystycznej koncepcji liturgii; por. S. KOPEREK, *Guéranger Prosper OSB*, EK 6, k. 378; M. KONIECZNY, *Ruch liturgiczny*, EK 17, k. 523. Dzięki inspiratorowi klasycznej fazy rozwoju ruchu, którym był Beauduin, propozycje odnowy miały prowadzić przez badania naukowe nad liturgią katolicką i przez oparcie na niej życia duchowego, z dowartościowaniem celebracji liturgicznych oraz czynnym w nich uczestnictwem wiernych; por. R. KIELCZEWSKI, S. NAGY, *Beauduin Lambert OSB*, EK 2, k. 165–166. Taki duszpasterski akcent ruchu liturgicznego znalazł swój wyraz również na terenie Austrii za sprawą Piusa Parscha; por. B. NADOLSKI, *Liturgika*, t. I: *Liturgika fundamentalna*, Poznań 1989, s. 58; S. CICHY, *Ruch liturgiczny jako „Przejšcie Duchu Świątego w Koşciiele”*, „Seminare” 21 (2005), s. 177. Za sprawą natomiast Odo Casela rozwinęta została zupełnie nowa teologia liturgii, którą on sam określił mianem *Mysterienlehre* (nauka o misteriach), a przez to w nowym świetle umieścił relacje, jakie zachodzą między liturgią i teologią. Największą wartość liturgii stanowi uobecnienie samego Chrystusa i Jego dzieła zbawczego, szczególną natomiast charakterystyką teologii jest to, że dotyka ona (ogłada) misterium Boga w świetle liturgii. W obliczu wkładu Casela w rozwój myśli o liturgii jako *locus theologicus*, nie da się liturgii pojmować i definiować tak, jak to się czyniło do jego czasów. Do wybitnych myślicieli ruchu liturgicznego należał także Romano Guardini, który z odwagą postawił tzw. kwestię liturgiczną (*liturgische Frage*), co oznacza, że podjął się swymi

nia jej, jak też mówienia/uczenia o niej, czyli uprawiania — na bazie prowadzonych coraz częściej badań — dydaktyki liturgicznej². Początki tego ruchu sięgają połowy XIX w., zaś jego finał zbiega się z ogłoszeniem dokładnie 50 lat temu konstytucji o liturgii świętej. Dziełem, które się już w minionym pięćdziesięcioleciu dokonało, jest przesunięcie akcentu z prawnego-obrzedowego, ceremonialnego traktowania liturgii na rzecz dowartościowania doświadczanego w niej misterium zbawczego Jezusa, w następstwie zaś tego — dzięki odpowiedniej formacji — pogłębienie życia chrześcijańskiego, zorientowanego na pełne, czynne i świadome uczestnictwo w liturgii³. W związku z taką transformacją samego pojęcia liturgii, utożsamianej przez *Sacrosanctum Concilium* ze źródłem i szczytem życia i działalności Kościoła (por. nr 10), jak też z odnowioną świadomością uczestnictwa w niej całego zgromadzenia liturgicznego (por. KKK 1140), uległa przeorientowaniu również refleksja nad liturgią i badawcze podejście do niej. W refleksji zaczęto coraz bardziej i klarowniej przedstawiać się na teologiczne podejście do liturgii oraz na traktowanie jej przez pryzmat teologii. W badaniach zaś, a także dzięki nim, zaczęto się otwierać na szczegółowe i konkretne kwestie, z jednej strony strukturalnie przynależące do liturgii, tworzące ją i na nią się składające, z drugiej zaś kreślące przed liturgiką szerokie pole naukowej aktywności, tożsamej z odpowiednim metodologicznym podejściem do owych kwestii, które dla liturgistów-badaczy stanowią materiał naukowy, a więc specyficzny dla reprezentowanej przez nich dyscypliny teologicznej punkt wyjścia do dalszego opracowywania, celem ustalania wyników i publikowania ich w postaci prac naukowych. Przykładem na to są chociażby rozprawy doktorskie, których w okresie posoborowym powstały setki na różnych wydziałach teologicznych całego świata, bądź w samodzielnych instytutach liturgicznych⁴, z których najbardziej znane w Europie są: *Pontificio Istituto Sant'Anselmo* w Rzymie (założony w 1961 r.) i *Istituto di Liturgia Pastorale* w Padwie (założony w 1966 r.), jak też działający w Niemczech *Liturgisches Institut*, powołany do ist-

badaniami próby wypracowania odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób doprowadzić do zapewnienia centralnej roli liturgii i jej pośrednictwa w życiu współczesnych mu ludzi, w harmonii z ich pragnieniem bezpośredniego, osobistego kontaktu z Bogiem. Droga, jaka się jemu samemu wydawała słuszną w tym względzie, była kwestia odpowiedniej formacji uczestników liturgii, wspomagającej ich w „budzeniu Kościoła w ich duszach”, tzn. rozbudowywaniu Kościoła poprzez coraz pełniejsze włączanie wiernych w misterium Chrystusa; por. R. GUARDINI, *Das Erwachen der Kirche in der Seele*, Hochl 19,2 (1922), s. 257–267; B. MIGUT, *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*, Lublin 2007, s. 58–59; A. ŻĄDŁO, „*Lex orandi – lex credendi*” w *modlitwach nad darami Adwentu w Mszałe Pawła VI*, Katowice 2013, s. 58–59.

² Dydaktykę, którą w podstawowym znaczeniu rozumie się jako „pouczenie”; por. J. TOKARSKI (red.), *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1972, s. 163; już w XVII–XVIII w. traktowano (definiowano) jako sztukę nauczania.

³ Por. KONIECZNY, *Ruch*, k. 523; zob. ŻĄDŁO, „*Lex orandi – lex credendi*” w *modlitwach*, s. 57, przyp. 129.

⁴ Dla zorientowania się w liczbie uzyskanych w okresie posoborowym doktoratów i w obszarach badawczych, jakim te doktoraty są poświęcone, por. m.in. <http://alcuinus.org/?display=academic&show=university&university=e56754df10d7a979d349bd93e442938b> (21.11.2013).

nienia w 1947 r., a w 1989 r. przekształcony w *Deutsches Liturgisches Institut*. Przykładem są też rozprawy habilitacyjne z zakresu liturgiki i całe postępowania prowadzące do habilitacji w krajach, w których ten stopień awansu naukowego istnieje.

Zadaniem każdego liturgisty, podobnie zresztą jak każdego innego uczonego we własnej dziedzinie, jest naukowe opracowywanie materiału (szczegółowych kwestii z zakresu liturgii) zdobywanego na drodze konkretnych badań, a więc na drodze długotrwałych, niejednokrotnie mozolnie pokonywanych etapów postępowania, inspirowanego wyznaczonym sobie celem i odpowiednio dobraną metodą⁵, z zamiarem precyzowania najpierw wyników częściowych, a po zamknięciu danego badania — opublikowania końcowych rezultatów pod konkretnym tytułem swego dzieła⁶, a przez to poszerzenia dzięki takim результатам zasobów wiedzy — swojej, jak też tych, którzy daną problematyką liturgiczną się interesują, z uwagi choćby na fakt, że wiedza taka jest niezbędna do kompetentnie wcielanej w czyn procesu dydaktycznego w omawianym zakresie.

1. Inspirujący duch soborowych i posoborowych dokumentów kościelnych dla dydaktyki liturgicznej i prowadzonych na polu liturgicznym badań

Dydaktyka liturgiczna na czas posoborowy została w swych zasadniczych punktach dość jasno i precyzyjnie zdefiniowana w dokumentach Soboru Watykańskiego II, szczególnie zaś w *Sacrosanctum Concilium*. W numerze 16 teże konstytucji czytamy faktycznie podstawowej rangi zasadę, która stwierdza:

w seminariach i zakonnych domach studiów naukę świętej liturgii należy zaliczyć do przedmiotów koniecznych i ważniejszych, na wydziałach zaś teologicznych do przedmiotów zasadniczych, oraz wykładać ją z uwzględnieniem zarówno aspektu teologicznego i historycznego, jak i duchowego, duszpasterskiego oraz prawnego. Ponadto wykładowcy innych przedmiotów, zwłaszcza teologii dogmatycznej, Pisma Świętego, teologii życia wewnętrznego i pastoralnej, powinni, stosownie do wewnętrznych wymogów własnego przedmiotu, tak przedstawiać misterium Chrystusa i dzieje zbawienia, aby dzięki temu związek tych przedmiotów z liturgią (...) był wyraźnie dostrzegalny.

Powyższe słowa rozbrzmiewają w uszach dźwiękiem dość rewolucyjnym, jeżeli uwzględni się fakt, że w okresie poprzedzającym Sobór Watykański II

⁵ Na temat metod stosowanych w opracowaniach liturgicznych por. H.J. SOBECZKO, *Metody interpretacji tekstów liturgicznych*, w: J. CICHON (red.), *Ratio et revelatio. Z refleksji filozoficzno-teologicznych. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Herbertowi z okazji 65. rocznicy urodzin* (Opolska biblioteka Teologiczna 30), Opole 1998, s. 231–240; TENŻE, *Pluralizm metod stosowanych w nauce o liturgii*, „*Studia Nauk Teologicznych*” 2 (2007), s. 251–269; TENŻE, *Z problematyki metodologicznej teologii liturgicznej*, w: W. PRZYCZYNA (red.), *Metodologia teologii praktycznej*, Kraków 2011, s. 56–69.

⁶ Por. cytowane wyżej hasło *Materiał naukowy*.

poszczególne przedmioty wykładane były w dużej mierze w izolacji od siebie, alumni otrzymywali wiedzę teologiczną „w kawałkach”, bez jakiegoś wyraźnego centrum i myśli przewodniej, bez syntezy i całościowej wizji chrześcijaństwa. Brak więc było tego, co nazywa się koncentracją logiczną względnie dydaktyczną. (...) Wykłady były prowadzone w duchu dziewiętnastowiecznej, w gruncie rzeczy racjonalistycznej koncepcji nauki i „naukowości”, cechującej się jednostronnym intelektualizmem nie odpowiadającym specyfice przedmiotu nauk teologicznych, odniesionego nie tylko do rozumu, [ale i] do wiary, będącej z natury swej zaangażowanym aktem całej osoby⁷.

Zebrani podczas soboru w Watykanie Ojcowie przyczynili się do przełamania współczesnej im sytuacji, jaka charakteryzowała ówczesne ośrodki dydaktyczno-pedagogiczne, formujące i przygotowujące do odpowiedniego działania liturgów (kapłanów aktywnych w duszpasterstwie) i liturgistów (specjalistów liturgiki aktywnych na polu dydaktyczno-badawczym). Sposób na to przełamanie sytuacji wspomniani Ojcowie znaleźli w wysiłku prowadzącym najpierw do wypracowania, następnie zaś do aprobaty dostępnych nam dziś dokumentów soborowych. W następstwie tych soborowych dokumentów powstały dokumenty posoborowe, z których przebija integrująca życie i działanie Kościoła (również więc dydaktykę i prace badawcze) zasada koncentracji wysiłków pedagogiczno-dydaktyczno-poznawczych na liturgii, wskazywanej, rozumianej i przeżywanej od czasów Soboru Watykańskiego II jako szczyt i źródło wszystkiego, co wchodzi w zakres życia i działalności Kościoła (por. KL 10).

2. Pozycja liturgiki wśród innych przedmiotów teologicznych

Sporo światła bije z soborowych, a także posoborowych dokumentów na formację intelektualną studentów teologii, wśród których są również alumni seminariów duchownych, dokonującą się przez wykłady, ćwiczenia i seminaria naukowe z liturgiki. Dużo uwagi liturgicznej formacji intelektualnej poświęca czwarty rozdział instrukcji wydanej 25 grudnia 1965 r. przez Kongregację dla Seminariów i Uniwersytetów, zatytułowanej *Doctrina et exemplo*⁸. Instrukcja ta:

- określając miejsce, jakie należy zarezerwować dla nauczania liturgii, odsyła do wzmiankowanego wyżej numeru 16 konstytucji o liturgii (zob. nr 64);
- określając wymiar godzin, jaki powinno się przeznaczyć na liturgikę, zaleca jedną godzinę tygodniowo przez cztery lata studium teologicznego; rozmieszczenie tych godzin w poszczególnych latach studiów może ulec zmianie, zależnie od warunków lokalnych, byleby została zachowana w sumie wyznaczona ilość godzin (zob. nr 65);

⁷ F. BLACHNICKI, *Liturgia jako zasada koncentracji w formacji kapłańskiej*, CT 38,3 (1968), s. 34.

⁸ Zob. E. LORA (red.), *Enchiridion Vaticanum*, t. II: *Documenti ufficiali della Santa Sede 1963–1967. Testo ufficiale e versione italiana*, Bologna 1981¹², s. 514–548.

- podaje informacje o kwalifikacjach, jakie powinien posiadać wykładowca liturgiki (zob. art. 66);
- wskazuje na obszerny załącznik do instrukcji, zawierający dość szczegółowy program i wykaz materiałów dla wykładów z liturgiki (zob. nr 67);
- przypomina polecenie Soboru Watykańskiego II (por. KL 16) dotyczące związku głównych przedmiotów teologicznych z liturgią, wskazując przede wszystkim na ważność tego związku w wykładzie sakramentologii i Pisma Świętego (zob. nr 68);
- mówi też o należywym wyposażeniu biblioteki seminaryjnej w literaturę liturgiczną, zwłaszcza źródłową (zob. nr 69).

Sporo stosownego miejsca w odniesieniu do liturgiki poświęciła też instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach (*de institutione liturgica in seminariis*), jaką Kongregacja ds. Edukacji Katolickiej opublikowała 3 czerwca 1979 r.⁹ Cała druga część tego dokumentu omawia kwestie związane z wykładami liturgiki w seminariach¹⁰. Już wśród zasad ogólnych tejże części natrafia się na zalecenie, aby konferencje biskupie czuwały nad tym, by nauka liturgii w programie formacji zajmowała w czteroleciu teologicznym miejsce zgodne z przepisem konstytucji *Sacrosanctum Concilium*, jaki jest zawarty w jej numerze 16 (por. także nr 43). Stwierdza się tam z naciskiem, iż liturgika winna być wykładana zgodnie z dzisiejszymi potrzebami, z uwzględnieniem związku liturgii z nauką wiary, syntetycznie streszczonym w klasycznym *adagium*: „prawo modlitwy określa prawo wiary”, z uwzględnieniem aspektu pastoralnego i dialogu ekumenicznego, który tak często zahacza o sprawy związane z liturgią (por. nr 44). W dodatku (*Appendix*) do omawianej instrukcji Kongregacji ds. Edukacji Katolickiej prezentowany jest wykaz zagadnień, jakie powinny być uwzględnione w intelektualnej formacji liturgicznej¹¹, by realne było (przy możliwej do zastosowania przez wykładowców liturgiki selekcji tematów) przedstawienie istotnej wizji liturgii. Szczegółowe zagadnienia mogą być zaproponowane studentom do zgłębienia w ramach indywidualnego studium lub do przestudiowania ich w małych zespołach (czyli mających zastosowanie na współczesnych wydziałach teologicznych grupach ćwiczeniowych). W omawianym dodatku zostaje też przypomniane, że głównym zadaniem profesora liturgiki jest zaprawianie studentów teologii do badania tekstów liturgicznych, których zgłębienie daje gwarancję przygotowania ich do świadomego oraz czynnego udziału w misterium Chrystusa, uobecnianym w liturgii, jak też do zaznajamiania się i studiowania starożytnych źródeł (por. nr 4 i 5).

⁹ Chodzi o instrukcję *In ecclesiasticam futurorum*, w: E. LORA (red.), *Enchiridion Vaticanum*, t. VI: *Documenti ufficiali della Santa Sede 1977–1979. Testo ufficiale e versione italiana*, Bologna 1983¹², s. 1044–1090.

¹⁰ Por. *tamże*, s. 1076–1090.

¹¹ Por. *tamże*, s. 1092–1124.

Jak wynika z przywołanych powyżej wypowiedzi, liturgika otrzymała po Soborze Watykańskim II nową pozycję i nową rangę wśród dyscyplin teologicznych i w teologicznym *ratio studiorum*. Została ona mianowicie zaliczona do dyscyplin podstawowych (*disciplinae principales*) i stanęła w jednym szeregu z teologią dogmatyczną, moralną czy z egzegezą Pisma Świętego. Dotychczas bowiem, w myśl zarządzeń wykonawczych do konstytucji apostolskiej Piusa XI *Deus scientiarum Dominus* (12 VI 1931 r.)¹², była ona zaliczana do tzw. nauk pomocniczych (*disciplinae auxiliares*), obok takich przedmiotów, jak język hebrajski, język grecki czy ascetyka, podczas gdy patrologia i archeologia zaliczane były do *disciplinae principales*¹³.

Zaliczenie liturgiki do przedmiotów głównych związane było z nową koncepcją przedmiotu materialnego liturgiki jako nauki w ogóle. W okresie poprzedzającym Sobór Watykański II liturgika utożsamiana była z rubrycystyką¹⁴ i — co najwyżej — z historią liturgii. Nieśmiało tylko — tu i ówdzie — próbowano mówić o teologii liturgii oraz o duchowości liturgicznej w związku z wykładami liturgiki. Konstytucja *Sacrosanctum Concilium*, zalecając wykłady z liturgiki w aspekcie teologicznym, historycznym, ascetycznym, duszpasterskim oraz prawnym, przyjęła integralną i dojrzałą koncepcję tej nauki, jaką wypracowała ona w latach bezpośrednio poprzedzających konstytucję, na drodze wewnętrznej ewolucji. Na zakres przedmiotu materialnego liturgiki w nowym ujęciu wskazywał już wspomniany wcześniej aneks do instrukcji *Doctrina et exemplo*¹⁵. Dopracowuje go i uściśla również wzmiankowany wyżej *Appendix* do instrukcji o liturgicznej formacji w seminariach *In ecclesiasticam futurorum*, wydanej przez Kongregację Edukacji Katolickiej. Instrukcja ta przypomina w numerze 45, że ów *Appendix* proponuje — tytułem przy-

¹² Zob. w: AAS 23 (1931), s. 241–262.

¹³ SACRA CONGREGATIO DE SEMINARIIS ET STUDIORUM UNIVERSITATIBUS, *Ordinationes ad constitutionem apostolicam „Deus scientiarum Dominus” de universitatibus et facultatibus studiorum ecclesiasticorum rite exsequendam*, w: AAS 23 (1931), s. 270–271. W czasie dyskusji w auli soborowej zwrócono uwagę na fakt, że terminologia *disciplinae principales et auxiliares* dotyczy tylko wydziałów teologicznych na uniwersytetach i dlatego w odniesieniu do seminariów wprowadzono określenie „przedmioty konieczne i ważniejsze” (*disciplina de sacra liturgia... inter disciplinas necessarias et potiores... est habenda* — KL 16), które rzeczowo ma wyrażać to samo, co określenie *disciplinae principales*; zob. BLACHNICKI, *Liturgia jako zasada koncentracji*, s. 38; por. E. LENGELING, *Die Konstitution des zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie*, Münster 1964, s. 43–44.

¹⁴ Faktycznie, jak wynika z niektórych danych źródłowych, w połowie XIX w. „program studiów seminaryjnych obejmował wyjaśnianie rubryk liturgicznych i ceremonii kościelnych. Takie nauczanie zgodne było z tradycją epoki potrydenckiej. Wiadomo bowiem, iż Sobór Trydencki ujednolicił przepisy liturgiczne i obowiązkiem kapłanów było dokładne przestrzeganie rubryk przy sprawowaniu liturgii. Tym się tłumaczy, że w seminariach duchownych nauczano kandydatów do kapłaństwa rubryk liturgicznych (...). Oprócz wyjaśniania rubryk nauczano liturgiki [często] w ramach wykładów teologii pastoralnej [uczyli jej więc profesorowie pastoralni]”; D. OLSZEWSKI, *Nauczanie liturgiki w kieleckim seminarium w XIX wieku*, w: S. KOPEREK (red.), *Ante Deum stantes*, Kraków 2002, s. 182.

¹⁵ Zob. BLACHNICKI, *Liturgia jako zasada koncentracji*, s. 38.

kładu — „Wykaz zagadnień”, które powinny być uwzględnione w liturgicznej formacji alumnów/studentów. Zagadnienia te pogrupowane są w cztery części, odpowiadające czterem działom, jakie powinny tworzyć obszar zainteresowania w ramach studium z liturgiki.

Pierwszy dział to „Pojęcia i zasady” (*Notiones et principia*: nr 8–29), a w jego ramach następujące zagadnienia szczegółowe:

- Natura liturgii i jej znaczenie w życiu Kościoła (nr 8–9);
- Charakter liturgii jako czynności hierarchicznej i społecznej oraz prawo liturgiczne (nr 10–14);
- Charakter pouczający i duszpasterski liturgii (nr 15–25);
- Pojęcia związane z historią liturgii (nr 26–29).

Drugi dział dedykowany jest „Mszy świętej i kultowi eucharystycznemu” (*De Missa et cultu eucharistico*: nr 30–41), a w nim proponowane są do omówienia następujące zagadnienia:

- Ogólne pojęcia wykładu o Mszy świętej (nr 30–34);
- Zasady wykładu o poszczególnych częściach i obrzędach Mszy św. (nr 35–40);
- Kult Eucharystii poza Mszą św. (nr 41).

Trzeci dział to „Inne sakramenty i sakramentalia” (*De reliquis sacramentis et sacramentalibus*: nr 42–57), a szczegółowo rzecz biorąc takie zagadnienia:

- Chrześcijańskie wtajemniczenie (nr 43–48);
- Święcenia i różne posługi (nr 49–50);
- Małżeństwo i dziewictwo (nr 51);
- Liturgia konsekracji zakonnej (nr 52);
- Liturgia pokutna (nr 53);
- Liturgia chorych (nr 54);
- Liturgia chrześcijańskiej śmierci (nr 55);
- Sakramentalia (nr 56–57).

Czwarty dział tożsamy jest z obszarem zatytułowanym „Uświęcenie czasu” (*Sanctificatio temporis*: nr 58–75). W jego ramach zaproponowano zagadnienia:

- Dzień Pański (nr 59–61);
- Rok liturgiczny (nr 62–67);
- Uświęcenie godzin dnia i modlitwa liturgiczna (nr 68–75).

Omawiana instrukcja *In ecclesiasticam futurorum* wymienia także ogólniejsze zasady, jakimi powinni kierować się wykładowcy liturgiki, których zadaniem jest w pierwszym rzędzie wyjaśnianie studentom/alumnom czynności liturgicznych, a więc przybliżanie im wchodzących w zakres takich czynności tekstów, obrzędów i znaków.

Trzeba [w związku z tym] wyjaśniać prośby i modlitwy wypowiedane w liturgii, aby jasno ukazały się zawarte w nich skarby doktrynalne i duchowe. Nie wystarczy przy

tym odczytanie ich w przekładzie na języki nowożytny, lecz trzeba sięgnąć do tekstów oryginalnych oraz poprzeć je świadectwem Pisma Świętego i tradycji Ojców (nr 46)¹⁶. Duże znaczenie ma (...) historia liturgii (nr 47)¹⁷. Pożyteczną jest rzeczą (...) [zapoznawanie studiujących] z teologią całej liturgii zgodnie z treścią nr 5–11 konstytucji *Sacro-sanctum Concilium* (nr 49)¹⁸. Do pogłębionego teologicznie wykładu liturgiki (...) w znacznej mierze mogą się przyczynić pewne wyniki współczesnych nauk humanistycznych, jak antropologia, socjologia, lingwistyka, historia porównawcza religii itd. W wielu przypadkach rzucają one obfite światło, (...) w granicach określonych nadprzyrodzonym charakterem liturgii. Trzeba w tej dziedzinie budzić u alumnów właściwe rozeznanie, aby potrafili prawidłowo oceniać rolę wspomnianych nauk oraz unikać wszystkiego, co by mogło podważać nadprzyrodzoną moc katolickiego kultu (nr 50)¹⁹.

Należy w tym kontekście zwrócić uwagę na fakt (być może najbardziej znamienny), że liturgika nie tylko została postawiona w rzędzie głównych przedmiotów teologicznych, ale że nawet wyznaczono jej wśród nich w pewnym sensie pozycję centralną. Jedność bowiem intelektualnej formacji powinna być osiągnięta w ten sposób, że wykładowcy głównych przedmiotów teologicznych powinni jasno uświadamiać sobie związek tych przedmiotów z liturgiką, bo to ona właśnie stanowi przedmiot, wokół którego może się dokonywać koncentracja logiczno-dydaktyczna w formacji osób przygotowujących się przez studium teologii do posługi kapłańskiej, bądź do innego rodzaju życiowych zadań²⁰.

3. Wymogi dotyczące przygotowania wykładowców liturgiki

Jasne jest wymaganie Soboru Watykańskiego II odnoszące się do fachowego przygotowania wykładowców, „którym powierza się nauczanie świętej liturgii w seminariach, w zakonnych domach studiów i na wydziałach teologicznych” (KL 15). Powinni oni być „przygotowani do swego zadania w instytutach specjalnie do tego przeznaczonych” (*tamże*). Zasada soboru, która domaga się tego, by wykładowca-

¹⁶ *Preces et orationes quae in sacra liturgia proferuntur ita enarrantur oportet ut eluceant thesauri doctrinae et vitae spiritualis in eis contenti. Ad quod plerumque non sufficit ut legantur in interpretatione vernacula, sed necessarium est ut adhibeantur textus originales et illustrentur auxilio sacrae Scripturae et traditionis Patrum; Enchiridion, t. VI, s. 1078.*

¹⁷ *Cum (...) tanti momenti sit hodie pars historica liturgiae; tamże, s. 1080.*

¹⁸ *At praecipue praestat ut (...) totius liturgiae ipsa natura theologice illustretur; tamże. We wspomnianych numerach 5–11 *Sacro-sanctum Concilium* chodzi o głębsze poznanie paschalnego misterium Chrystusa, historii zbawienia, obecności Chrystusa w liturgii świętej, a także o zbadanie pojęcia znaku. Chodzi w nich także o to, by jasny stawał się fakt, iż zgromadzenie liturgiczne objawia Kościół Boży.*

¹⁹ *Ad profundiore[m] theologica[m] liturgiae (...) magni aestimanda sunt ea quae cum certitudine adeptae sunt scientiae illae de homine nostra aetate conditae, ut sunt anthropologia, sociologia, linguistica, comparata religionum historia etc., quae variis in casibus lumen non parvum afferunt, (...) tamen qui a supernaturali liturgiae indole determinati sunt. Hac in re discretionis sensus in alumnis excolendus est, ut capaces evadant dictarum disciplinarum momentum recte aestimare et simul omnia ea vitare quae ad germanam supernaturalem catholici cultus vim extenuandam ducere possint; tamże, s. 1082.*

²⁰ Zob. BLACHNICKI, *Liturgia jako zasada koncentracji*, s. 38.

mi liturgiki byli ludzie po ukończonych studiach specjalistycznych, jest w swoich konsekwencjach praktycznych bardzo istotna, jeżeli się zważy na fakt, że w okresie przedsoborowym — zarówno w Polsce, jak i w innych krajach — raczej wyjątkowo spotykało się wśród wykładowców takie osoby, które mogły się poszczycić ukończonymi studiami z zakresu liturgiki, a to dlatego, że do 1961 r., tj. roku powołania do istnienia Papieskiego Instytutu Liturgicznego św. Anzelma w Rzymie, nie było ośrodków, poza wspomnianym wyżej Instytutem Liturgicznym w Trewirze (Niemcy), w których można by było zdobyć specjalistyczne wykształcenie liturgiczne. Stąd zasadniczo powszechnie wykłady z tego zakresu zlecane były dogmatykom, moralistom, kanonistom lub po prostu praktykom nie posiadającym żadnej specjalności naukowej²¹.

Wymóg stawiany przez konstytucję *Sacrosanctum Concilium* jest zdecydowany, jasny i determinujący, a na dodatek przynaglony przez samego Pawła VI, następnie zaś przez Świętą Kongregację Obrzędów, w końcu zaś przez Kongregację Edukacji Katolickiej. Faktycznie, Paweł VI wydał 25 stycznia 1964 r. pismo apostolskie *Sacram liturgiam*, w którym zawarł życzenie,

aby to, co w sprawie nauczania liturgiki w seminariach, instytutach zakonnych i na wydziałach teologicznych postanawiają artykuły 15, 16 i 17 [konstytucji o liturgii], już obecnie [a więc w 1964 r.] zostało uwzględnione w programie studiów, celem należytego przeprowadzenia w najbliższym roku szkolnym [1964/1965]²².

W tym samym 1964 r., a więc jeszcze w czasie trwania obrad Soboru Watykańskiego II, Święta Kongregacja Obrzędów opublikowała pierwszą instrukcję o należyтым wykonywaniu konstytucji o liturgii świętej, zatytułowaną *Inter Oecumenici* (26 IX), w której sformułowała wymóg, aby „ordynariusze miejscowi i zwierzchnia władza zakonna jak najrychlej postarali się o specjalnego i należycie przygotowanego profesora liturgiki” (nr 11)²³. Również wzmiankowana wcześniej instrukcja *In ecclesiasticam futurorum* z 1979 r. zaleca, aby

dla zapewnienia właściwego wykładu [z liturgiki], był w seminarium profesor należycie przygotowany do przekazywania nauki o liturgii, o ile to możliwe, w jednym z przeznaczonych do tego instytutów. Winien znać teologię i historię, być obeznany z dziedziną duszpasterstwa i wykazywać zrozumienie publicznej modlitwy Kościoła. Powinien mieć świadomość, że jego rola nie jest czysto naukowa czy techniczna, ale raczej mistagogiczna; ma on wprowadzać alumnów/studentów w życie liturgiczne i jego duchową treść (nr 51)²⁴.

²¹ Por. *tamże*.

²² *Quod ad ea spectat, quae de liturgia institutione in sacris Seminariis, in Sodalitatum religiosarum scholis, et in theologicis, quas vocant, Facultatibus tradenda articulis 15, 16 et 17 praescribuntur, ita ibidem studiorum rationes ut iam nunc comparentur volumus, ut a proximo anno scholari ea ordinate et diligenter praestentur; Enchiridion, t. II, s. 166.*

²³ *In seminariis autem studiorumque domibus religiosis curent Ordynarii locorum et Superiores maiores ut quamprimum adsit specialis magister disciplinae liturgicae probe formatus; tamże, s. 304.*

²⁴ *Ut haec omnia recte doceantur, oportet ut in seminario sit specialis magister, ad disciplinam liturgicam tradendam probe formatus, et quidem quantum fieri potest in uno ex institutis ad hoc speciali*

4. Realizacja procesu dydaktyczno-badawczego w warunkach polskich

Wyżej przytoczone i omówione wymogi ogólnokościelne mogły właściwie być w Polsce od razu po soborze (choć na początku zaledwie w pewnej załączkowej formie) wcielane w czyn, ponieważ w 1963 r. powrócił do kraju z Rzymu ks. Stanisław Czerwik, który jako pierwszy z Polaków odbył w świeżo uruchomionym (w 1961 r.) przy Ateneum św. Anzelma w Rzymie Papieskim Instytucie Liturgicznym²⁵ studia z zakresu liturgiki (miało to miejsce w latach 1961–1963). Po powrocie do Polski, tj. od września tamtego roku, ks. Czerwik podjął wykłady z liturgiki w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach. Jako wykładowca tegoż seminarium zaczął też — od 1969 r. — pracować w utworzonej w 1954 r. Akademii Teologii Katolickiej (powołanej do istnienia w związku z usunięciem Wydziału Teologicznego z Uniwersytetu Warszawskiego²⁶). Ks. Czerwik prowadził tam zajęcia dydaktyczne z liturgiki. Tam się też habilitował w 1981 r.²⁷, a gdy w 1982 r. odszedł z ATK, jego dzieło przejął i kontynuował je do niedawna ks. prof. dr hab. Bogusław Nadolski (habilitowany na ATK w 1980 r.).

W 1968 r., po trzyletnich studiach w Papieskim Instytucie Liturgicznym przy Ateneum św. Anzelma w Rzymie, powrócił z doktoratem z teologii liturgii ks. Wacław Świerżawski. Nawiązał zaraz podjętą jeszcze przed wyjazdem do Rzymu współpracę z Papieskim Wydziałem Teologicznym w Krakowie (utworzonym na mocy dekretu wydanego w 1959 r. przez Stolicę Apostolską, po usunięciu na pod-

modo destinatis, qui theologiae et historiae incubuerit, quique res pastorales compertas habeat et sensu publicae orationis Ecclesiae sit imbutus. Consciens sit suum munus non esse mere scientificum seu technicum, sed potius mystagogicum, ut nempe introducat alumnos in vitam liturgicam et in eius spirituales indolem; Enchiridion, t. VI, s. 1082.

²⁵ Instytut ten, posiadający prawo nadawania stopni doktora z liturgiki, powstał w Rzymie w 1961 r.; zob. P. SCZANIECKI, *Anselmianum*, EK 1, k. 640. Wśród założycieli tego Instytutu byli: Salvatore Marsili, Cipriano Vagaggini, Adrien Nocent i Emmanuel Lanne.

²⁶ Akademia Teologii Katolickiej była początkowo uczelnią państwową, utworzoną na podstawie decyzji Rady Ministrów PRL. W związku z faktem, iż — zgodnie z wymogami prawa kanonicznego — wydziały teologiczne powinny być utworzone lub — w razie „niewatykańskiej” inicjatywy założycielskiej — zatwierdzone przez Stolicę Apostolską, powstanie nowej uczelni zostało zrazu źle przyjęte w środowisku kościelnym. Prymas Stefan Wyszyński (ówczesny arcybiskup warszawski), który w latach 1953–1956 przebywał w areszcie, nie zaakceptował uczelni od razu w momencie odzyskania wolności, lecz dopiero od 1960 r. zaczął — za zgodą Stolicy Apostolskiej — respektować Akademię i uważać siebie za jej wielkiego kanclerza. Pełne prawa kościelne Akademia Teologii Katolickiej uzyskała w 1989 r. — i od tamtego czasu zaczęła funkcjonować jako uczelnia państwowa i jednocześnie kościelna, kierując się przepisami państwowymi i kościelnymi; por. J. STĘPIEŃ, *Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie*, EK 1, k. 219–220; zob. też R. BARTNICKI, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, „Studia Nauk Teologicznych” 3 (2008), s. 147–167.

²⁷ Pole badawcze, jakim zajął się ks. prof. Czerwik w rozprawie habilitacyjnej, stanowiły prefacje o misteriach Chrystusa, które zostały przez niego przebadane pod kątem genezy i teologii (rozprawa opatrzona tytułem *Prefacje o misteriach Chrystusa w Mszałe rzymskim Pawła VI. Geneza i teologia* została wydana drukiem w Warszawie w 1984 r.).

stawie jednostronnej uchwały Rady Ministrów PRL w 1954 r. Wydziału Teologicznego z Uniwersytetu Jagiellońskiego), przekształconym w 1981 r. (na mocy motu proprio Jana Pawła II *Beata Hedvigis*) w Papieską Akademię Teologiczną²⁸. W tej Akademii ks. Świerzawski habilitował się w 1975 r. (specjalność: teologia liturgii, teologia duchowości), natomiast w 1968 r. zorganizował założony formalnie przez kard. Karola Wojtyłę pierwszy w Polsce Instytut Liturgiczny — i został jego dyrektorem (1968–1998)²⁹. Kiedy w 1992 r. ks. prof. Świerzawskiemu powierzono — jako biskupowi — diecezję sandomierską, dzieło po nim przejął ks. prof. dr hab. Stefan Koperek, który habilitował się w 1987 r. na PAT i tam do przejścia na emeryturę pracował.

W Katolickim Uniwersytecie Lubelskim zaczął jeszcze przed Soborem Watykańskim II swą działalność dydaktyczno-naukową ks. prof. dr hab. Adam Ludwik Szafrąński, który studia specjalistyczne w Uniwersytecie Katolickim we Fryburgu Szwajcarskim zwieńczył licencjatem z teologii w 1939 r. W 1947 r. obronił doktorat, a w 1952 r. zaczął pracę na Wydziale Teologii KUL. Równoległe prowadził zajęcia w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach, gdzie wykładał aż po lata soborowe m.in. liturgikę. Tamtego czasu, a dokładniej mówiąc, od 1958 r., sięgają początki Katedry Teologii Liturgii, utworzonej w ramach Wydziału Teologii KUL, Sekcji Teologii Pastoralnej z trzema katedrami (Teologii Pastoralnej Ogólnej, Socjologii Religii i Psychologii Duszpasterskiej). Po reformie Sekcji, według zaleceń konstytucji *Deus scientiarum Dominus*, utworzono w 1964 r. trzy specjalizacje: pedagogiczno-katechetyczną, liturgiczno-homiletyczną i hodegetyczno-socjologiczną. Wspomniany wyżej ks. Szafrąński, wraz z pracującym na KUL do 1972 r. na stanowisku asystenta i adiunkta ks. dr. Franciszkiem Blachnickim, był współorganizatorem powstałego w 1968 r. Instytutu Teologii Pastoralnej KUL, z trzema specjalizacjami (socjologiczno-pastoralną, liturgiczno-homiletyczną i katechetyczno-pedagogiczną). Od roku akademickiego 1972/1973 w Instytucie Teologii Pastoralnej została utworzona Katedra Liturgiki, której kierownictwo przejął ks. doc. Wacław Schenk (1913–1982). Po jego niespodziewanej śmierci kuratorem katedry do 1987 r. był ks. prof. dr hab. Romuald Rak (1920–2003). Następnie uchwałą Rady Wydziału Teologii z dnia 23 maja 1987 r. kierownikiem Katedry został dr hab. Jerzy Kopeć CP (1938–2010). W 1997 r. nastąpiła zmiana nazwy Katedry Liturgiki na Katedrę Teologii Liturgii, którą do grudnia 2003 r. nadal kierował Jerzy Kopeć CP. Po jego przejściu na emeryturę w styczniu 2004 r., na mocy uchwały

²⁸ Por. P. GACH, *Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie*, EK 14, k. 1269; zob. też J. MIECZKOWSKI, J.D. SZCZUREK, *Wydział Teologiczny Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, „Studia Nauk Teologicznych” 3 (2008), s. 181–191; *Papieski Uniwersytet Jana Pawła II. Historia*, w: <http://upjp2.edu.pl/strona/wce07uabg3> (27.11.2013).

²⁹ Por. J. DUCHNIEWSKI, J. WALKUSZ, *Instytuty kościelne w Polsce*, EK 7, k. 304; zob. też *Założyciel*, w: <http://jadwizanki.pl/zalozyciel.php> (29.11.2013).

Rady Wydziału Teologii, Katedrą Teologii Liturgii kieruje ks. prof. dr hab. Czesław Krakowiak³⁰.

Wymienione wyżej trzy ośrodki akademickie (ATK w Warszawie³¹, PAT w Krakowie³² i KUL w Lublinie³³) stanowiły przez długie lata w okresie posoborowym, tj. w specyficznej dla Polski sytuacji panowania do 1989 r. ustroju komunistycznego, zasadnicze centra akademickie myśli i edukacji teologicznej (a w jej ramach również liturgicznej), jak też teologicznych badań naukowych. Do tego dodać należy założony w 1968 r. (po odłączeniu przez władze komunistyczne od Uniwersytetu Wrocławskiego) Wydział Teologiczny we Wrocławiu, który od 1974 r. — na mocy decyzji papieża Pawła VI — nosi miano Wydziału Papieskiego³⁴. W 1988 r. powstał też w Warszawie (erygowany dekretem Kongregacji ds. Edukacji Katolickiej) Papieski Wydział Teologiczny, ukonstytuowany na bazie dwóch Sekcji: św. Jana Chrzciciela (powstała z Akademickiego Studium Teologii Katolickiej) i św. Andrzeja Boboli (powstała z Wydziału Teologicznego OO. Jezuitów). W 1999 r. Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie „zyskał status kościelnej szkoły wyższej na podstawie umowy o wykonaniu konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską”³⁵.

Oprócz wzmiankowanych wyżej teologicznych ośrodków dydaktyczno-badawczych, funkcjonowały w diecezjach powoływane przez biskupów i organizowane przez nich seminaria duchowne, które zapewniały kandydatom do kapłaństwa nie tylko formację duchową, ale też intelektualną, jako że zajęcia dydaktyczne w takich seminariach prowadzili w zdecydowanej większości przygotowani do tego fa-

³⁰ Por. M. LIZUT, *Wydział Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, „Studia Nauk Teologicznych” 3 (2008), s. 169–179; *O Katedrze Teologii Liturgii*, w: http://www.kul.pl/o-katedrze-teologii-liturgii,art_8787.html (29.11.2013).

³¹ Dziś Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie już nie istnieje. 1 października 1999 r. została ona — mocą ustawy sejmowej z 3 września 1999 r. — przekształcona w uniwersytet, któremu nadano imię Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Dekretem z 28 września 1999 r. Kongregacja Wychowania Katolickiego zezwoliła na włączenie do UKSW wydziałów: Teologicznego, Prawa Kanonicznego i Filozofii Chrześcijańskiej.

³² Na bazie Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie powstał Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, który prowadzi studia na kierunkach: teologia, filozofia, historia, nauki o rodzinie, historia sztuki, dziennikarstwo i komunikacja społeczna, ochrona dóbr kultury, muzyka kościelna, praca socjalna; por. MINISTERSTWO NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO, *Uczelnie kościelne*, w: <http://www.nauka.gov.pl/uczelnie-koscielne/> (28.11.2013).

³³ Dziś Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie działa na podstawie ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym” (Dz.U. nr 164, poz. 1365, ze zm.); por. *tamże*.

³⁴ W 1981 r. uczelnia otrzymała osobowość prawną, a w 1989 r. uznana została przez władze państwowe i zaliczona do grona wyższych uczelni w Polsce. W 2001 r. Wydział otrzymał status uczelni członkowskiej Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich; por. Z. KRZYSZOWSKI, *Papieskie Wydziały*, EK 14, k. 1299.

³⁵ *Tamże*, k. 1300; zob. J. MIAZEK, Z. KUBACKI, *Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie*, „Studia Nauk Teologicznych” 3 (2008), s. 201–211.

chowo specjaliści. W tychże seminariach alumni odbywali regularne i pełne studium teologiczne, w zakres którego wchodziła także liturgika, choć po sfinalizowaniu owego studium nie uzyskiwali tytułu zawodowego magistra, jako że polskie seminaria w czasach PRL-u nie były w ogóle traktowane jako wyższe uczelnie, w związku z czym opierały się wyłącznie na prawie kanonicznym. Dziś natomiast (zgodnie z § 7 ust. 2 Umowy między Rządem RP a Konferencją Episkopatu Polski w sprawie statusu prawnego szkół wyższych zakładanych i prowadzonych przez Kościół Katolicki, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych, oraz w sprawie trybu i zakresu uznawania przez Państwo stopni i tytułów nadawanych przez szkoły wyższe — Dz.U. z 1999 r. nr 63, poz. 727) alumni wyższych seminariów duchownych, prowadzących sześciolletnie studia zgodnie z wymaganiami prawa kościelnego, mogą uzyskiwać tytuł zawodowy magistra kierunku teologia na podstawie umów o współpracy, zawartych w oparciu o konstytucję apostolską *Sapientia christiana* Jana Pawła II (z 15 VIII 1990 r.) z kościelnymi szkołami wyższymi oraz z uczelniami państwowymi, w których strukturze znajdują się wydziały teologii, posiadające prawo prowadzenia studiów magisterskich na tym kierunku.

Oprócz zaprezentowanych wyżej akademickich ośrodków dydaktyczno-naukowych oraz seminariów duchownych, zaistniały w życiu intelektualnym i edukacyjnym w Polsce również instytuty teologiczne, czyli ośrodki powoływane przez diecezjalne lub zakonne władze kościelne, zgodnie z normami prawa kościelnego, mające na celu szeroko pojętą formację religijno-intelektualną duchownych lub świeckich w zakresie kultury religijnej, specjalizacji teologicznej oraz duszpasterstwa (kiedyś — często — z prawem nadawania stopni akademickich, w bliższych nam czasach afiliowane do wyższych uczelni teologicznych)³⁶. Obecność swą zaznaczyły też kolegia teologiczne, czyli wyższe szkoły zawodowe z uprawnieniami do nadawania stopnia zawodowego licencjata teologii³⁷. Wszystkie te instytucje teologiczne zawierały w swych programach bardziej lub mniej obfite elementy formacji liturgicznej³⁸.

³⁶ Na temat instytutów kościelnych w Polsce zob. DUCHNIEWSKI, WALKUSZ, *Instytuty kościelne*, k. 304–308. Działającymi dziś instytutami teologicznymi w naszym kraju są: Instytut Teologiczny im. bł. Wincentego Kadłubka w Sandomierzu oraz Instytut Teologiczny im. św. Jana Kantego w Bielsku-Białej — oba te instytuty prowadzą studia na kierunku teologia; por. MINISTERSTWO NAUK I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO, *Uczelnie* (28.11.2013).

³⁷ Na temat kolegiów teologicznych informacje podaje S. NOWOSAD, *Kolegia teologiczne*, EK 9, k. 318.

³⁸ W niektórych z instytutów teologicznych nacisk na intelektualną formację liturgiczną i liturgiczne badania był szczególnie położony. Wystarczy wspomnieć tu o Instytucie Liturgicznym im. bł. Michała Giedroycia przy Wydziale Teologicznym PAT w Krakowie. W instytucie tym prowadzono działalność badawczą w dziedzinie liturgii, z podziałem na cztery sekcje, wśród których w ramach sekcji liturgicznej można było ukończyć studia magisterskie, licencjackie i doktoranckie. Funkcjonowało tam też 4-letnie

Sytuacja zmieniła się diametralnie, gdy po definitywnym upadku komunizmu, tj. po 1989 r., zaczęto w Polsce regulować sprawy związane z funkcjonowaniem wyższych uczelni. Wtedy to zaczęto samodzielnie dotąd funkcjonujące (orzekane przez władze kościelne jako wyższe uczelnie) seminaria duchowne afiliować do akademickich ośrodków w naszym kraju. To samo czyniono z instytutami teologicznymi. Koniunktura uległa jeszcze radykalniejszej zmianie, kiedy — począwszy od 1994 r. — zaczęto w polskich uniwersytetach państwowych tworzyć wydziały teologiczne (w żadnym natomiast przypadku nie przywrócono ich na uczelniach, z których zostały kiedyś usunięte). Pierwszym z powstałych w nowej sytuacji wydziałem w państwowej uczelni był Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego (rok zaistnienia wydziału utożsamiał się z rokiem zaistnienia Uniwersytetu Opolskiego, tj. 1994 r.)³⁹. Ostatnim zaś co do czasu powstania w strukturach uniwersytetu państwowego wydziałem stał się Wydział Teologiczny w Szczecinie (rok zaistnienia na US — 2003). W rozciągającym się między 1994 a 2003 r. czasie ukonstytuowały się w Polsce jeszcze inne wydziały teologiczne. I tak, w 1998 r. istniejący już w Poznaniu Papieski Wydział Teologiczny został zintegrowany z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza, w 1999 r. wraz z utworzeniem Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie uruchomiono w nim Wydział Teologii, w 2000 r. taki wydział (teologiczny) zaistniał w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (wtedy też powstała Międzywydziałowa Katedra Teologii Katolickiej na Uniwersytecie w Białymstoku), 2001 r. natomiast dał początek Wydziałowi Teologicznemu w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu⁴⁰.

5. Dydaktyka i badania liturgiczne we współczesnych wydziałach teologicznych w Polsce

Pod względem organizacyjnym poszczególne wydziały teologiczne w Polsce reprezentują sobie właściwą strukturę — zarówno jeżeli chodzi o prowadzenie studiów, jak i rozwijanie badań naukowych w poszczególnych zakresach teologicznych. Wszystkie te wydziały respektują postanowienia Stolicy Apostolskiej odnośnie do studiów teologicznych, zawarte m.in. w nowym *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (opublikowanym 19 marca 1985 r.) — dokumencie „wzorcu”, na

zawodowe studium muzyki liturgicznej, studium sztuki liturgicznej i studium homiletyczne; zob. DUCHNIEWSKI, WALKUSZ, *Instytuty kościelne*, k. 304–305. Warto tu wspomnieć również o założonym w 1981 r. przez bpa A. Nossola Instytucie Teologiczno-Pastoralnym w Opolu (filia KUL), który nie tylko prowadził magisterskie studia teologiczne dla duchowieństwa (ze specjalizacją w duszpasterstwie sakramentalnym) i świeckich, ale też wydawał czasopismo zatytułowane „Studia Liturgiczno-Pastoralne”, jak również biuletyn „Muzyka w liturgii”; zob. *tamże*, k. 305.

³⁹ Zob. R. POŚPIECH, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego. Struktura, działalność i najważniejsze osiągnięcia*, „Studia Nauk Teologicznych” 3 (2008), s. 193–199.

⁴⁰ Zob. J. PERSZON, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, *tamże*, s. 221–226.

bazie którego Konferencja Episkopatu Polski sporządziła przystosowane do naszych warunków zasady formacji intelektualnej w zakresie teologii, a Komisja Episkopatu Polski ds. Seminariów Duchownych opracowała i opublikowała w 1998 r. *Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia*.

Niedawno w Polsce znowelizowana została ustawa „Prawo o szkolnictwie wyższym”. Nowelizacja ta spowodowała wprowadzenie do całego systemu szkolnictwa na terytorium Polski krajowych ram kwalifikacyjnych⁴¹. Po wejściu w życie tej nowelizacji uczelnie uzyskały całkowitą autonomię w tworzeniu kierunków oraz w kształtowaniu programów studiów. Autonomia ta domaga się samodzielnego przygotowania takich programów zgodnie z metodologią wspomnianych ram kwalifikacyjnych. Odnosi się to również do studiów teologicznych, a w ich ramach do studiów w zakresie liturgiki. Wspomniana autonomia nie dotyczy w przypadku teologii (w tym więc również liturgiki) zakresu przedmiotowego studium, ten bowiem wyrasta ze skarbcza wiary Kościoła i jego Tradycji, lecz odnosi się do sposobu docierania do słuchaczy teologii z tymi treściami — chodzi o sposób jak najbardziej sprzyjający przyswajaniu sobie tych treści w ramach organizowanego przez poszczególne jednostki dydaktyczne programu kwalifikacyjnego. Tak rozumiana i wcielana w czyn autonomia realizowana jest od lat także na polu badawczym. Zarówno studium, jak i naukowe badania z zakresu liturgiki — podobnie zresztą jak i pozostałych kierunków teologicznych — planowane są i organizowane, a także realizowane przez pracowników wewnętrznych jednostek organizacyjnych wydziałów, jakimi są katedry lub zakłady. Pracownicy ci zatrudnieni są na odpowiednich stanowiskach akademickich (wykładowców, starszych wykładowców, asystentów, adiunktów lub profesorów — nadzwyczajnych albo zwyczajnych), objęci są ustawowymi i statutowymi prawami oraz obowiązkami, w związku z czym czują się na równi z pozostałymi pracownikami dydaktyczno-naukowymi uniwersytetów, mobilizowani do tego, by młodzieży studiującej teologię gwarantować nabywanie stosownych efektów kształcenia w zakresie liturgiki, a przez podejmowanie wciąż nowych projektów badawczych przysparzać wiedzy teologiczno-liturgicznej i pogłębiać ją oraz ugruntowywać naukowo przez publikowanie osiągnięć w fachowych wydawnictwach krajowych⁴² lub zagranicznych⁴³.

⁴¹ Krajowe ramy kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego to — w największym uogólnieniu — szczególna metoda opisu kształcenia, jakie polskie uczelnie oferują studentom. Metoda ta wyróżnia się dwiema charakterystycznymi cechami. Po pierwsze, opisy sformułowane są w języku efektów kształcenia, tzn. przedstawiają wymagania, jakim powinien sprostać student po ukończeniu nauki w ramach danego cyklu kształcenia. Po drugie, opisy te, za pomocą wspólnego europejskiego systemu, pozwalają na dokonywanie porównań dyplomów uzyskiwanych w różnych uczelniach na terenie całej Europy.

⁴² Spośród krajowych wydawnictw, w których publikowane są efekty badań prowadzonych przez polskich lub zagranicznych liturgistów, wymienić trzeba szczególnie: „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, „Studia Theologica Varsaviensia”, „Liturgia Sacra”, „Anamnesis”, „Studia Liturgiczne”, „Studia Pastoralne”.

⁴³ Wśród zagranicznych czasopism liturgicznych, w których pojawiają się publikacje polskich liturgistów, są m.in. znane i cenione kwartalniki liturgiczne: „La Maison-Dieu”, „Liturgisches Jahrbuch”, „Rivista Liturgica”, czy „Heiliger Dienst”.

Warto w tym miejscu podkreślić, że ów system akademicki organizacji studium z liturgiki i badań naukowych nad liturgią i jej poszczególnymi aspektami skupiony jest wokół poniżej uwidoczonych katedr lub zakładów liturgicznych na wydziałach teologicznych w Polsce, bądź też katedr (zakładów), w których wieloczołowej nazwie widnieje dookreślenie wskazujące na to, że obejmują one również liturgikę⁴⁴. Katedry te (zakłady) kierowane są przez samodzielnych pracowników naukowych — teologów wykształconych (z niewielkimi wyjątkami) w zakresie liturgiki. I tak:

— W Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w Lublinie, w ramach Instytutu Liturgiki i Homiletyki (Wydział Teologii), którego dyrektorem jest ks. dr hab. Bogusław Migut prof. KUL, działają cztery katedry liturgiczne:

(1) Katedra Teologii Liturgii⁴⁵

- kierownik: ks. prof. dr hab. Czesław Krakowiak⁴⁶;
- adiunkci: ks. dr Piotr Kulbacki, ks. dr Andrzej Rutkowski.

(2) Katedra Duchowości Liturgicznej⁴⁷

- kierownik: ks. dr hab. Bogusław Migut, prof. KUL⁴⁸;
- asystent: ks. dr Zbigniew Michał Głowacki.

⁴⁴ Jedynym przypadkiem, w którym takiego dookreślenia brak (i nie ma też katedry liturgiki), jest Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Wykłady z liturgiki prowadzi tam ks. dr Bartłomiej Matczak — liturgista.

⁴⁵ W Katedrze Teologii Liturgii prowadzone są badania nad teologią sakramentów w świetle tekstów eucharystycznych, biblijnych oraz aktualnego nauczania Kościoła. Drugi ważny obszar badawczy stanowi teologia celebracji liturgii po Soborze Watykańskim II oraz uczestnictwo w liturgii całego kapłańskiego Ludu Bożego, a więc duchownych i świeckich. Ważne miejsce w pracach badawczych katedry zajmują też studia nad teologią roku liturgicznego, nad liturgią godzin i kultem świętych, a także nad pobożnością ludową i jej relacją do liturgii w duchu posoborowej teologii liturgii.

⁴⁶ Doktoryzował się w 1978 r. w zakresie nauk teologicznych na podstawie rozprawy *Teologia sakramentu namaszczenia chorych wg OUI z 1972 r.* W 2003 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: teologia pastoralna (rozprawa habilitacyjna: *Katechument chrzcielny dorosłych w Kościele posoborowym*), tytuł profesora uzyskał w 2013 r.

⁴⁷ Katedra istnieje od 1 marca 2008 r. Obszar i kierunki prowadzonych w jej ramach badań wyznaczają zaznaczające się współcześnie tendencje teologiczne. W teologii postępuje naprzód — rozpoczęty na przełomie XIX i XX w. — proces usamodzielniania się poszczególnych dyscyplin. Szczególnego przełomu w ramach badań nad liturgią dokonał Romano Guardini (1885–1968), który bardziej niż inni badacze nadał liturgice charakter autonomiczny wobec teologii pastoralnej, ale też wobec dogmatyki, teologii moralnej i prawa kanonicznego. Najgłębszego powiązania teologii z liturgią dokonali przedstawiciele tzw. szkoły rzymskiej, a mianowicie: Cipriano Vagaggini (1909–1999), Salvatore Marsili (1910–1983) i Achille Maria Triacca (1935–2002). Autorzy ci wskazali na istotny zwornik teologii z liturgią, a mianowicie na chrześcijańską duchowość, tj. na kwestię, która jest szeroko dyskutowana, zwłaszcza na gruncie amerykańskim. Czołowym teologiem amerykańskim, który uprawia ten rodzaj teologii, jest David Fagerberg (*University of Notre Dame*), zainspirowany myślą Aleksandra Schmemmanna (1921–1983). Badania nad tym zagadnieniem są bliskie również pracownikom omawianej tu katedry i traktowane są przez nich jako kwestie ważne dla dalszego rozwoju teologii liturgicznej, jak też teologii w ogóle.

⁴⁸ Doktoryzował się w 1994 r. w zakresie teologii pastoralnej na podstawie rozprawy *Historiozbawcze ujęcie sakramentów według Salvatore Marsilego (1910–1983)*. W 2007 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: liturgika (rozprawa habilitacyjna: *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*).

- (3) Katedra Liturgiki Pastoralnej
— kierownik: ks. dr hab. Zdzisław Janiec, prof. KUL⁴⁹.
- (4) Katedra Historii Liturgii
— kierownik: ks. dr hab. Waldemar Pałęcki⁵⁰.
- W Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, w ramach Instytutu Liturgicznego (Wydział Teologiczny), którego dyrektorem jest ks. dr hab. Wiesław Przyczyna, prof. UPJPII, działają dwie katedry liturgiczne:
- (1) Katedra Teologii Liturgii⁵¹
— kierownik: s. dr hab. Adelajda Sielepin, prof. UPJPII⁵²;
— adiunkt: ks. dr Jarosław Superson SAC.
- (2) Katedra Historii Liturgii⁵³
— kierownik: ks. dr hab. Przemysław Nowakowski, prof. UPJPII⁵⁴;
— adiunkt: ks. dr Janusz Mieczkowski.
- W ramach Międzyuczelnianego Instytutu Muzyki Kościelnej (Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego), którego dyrektorem jest ks. dr hab. Robert Tyrała, działa:

⁴⁹ Doktoryzował się w 1993 r. w zakresie nauk teologicznych na podstawie rozprawy *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy św. w świetle wypowiedzi maturzystów miasta Przemysła*. W 2006 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych (rozprawa habilitacyjna: *Komunikacyjny wymiar liturgii*).

⁵⁰ Doktoryzował się w 2005 r. w zakresie teologii pastoralnej na podstawie rozprawy *Rok liturgiczny jako aktualizacja Misterium Paschalnego w świetle teologicznych poglądów Odo Casela OSB (1886–1948)*. W 2012 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: liturgika (rozprawa habilitacyjna: *Służba Boża kamedulów polskich. Tradycje życia pustelniczego w świetle potrydenckiej liturgii rzymskiej [1605–1963]*).

⁵¹ Pracownicy katedry zajmują się następującymi obszarami badawczymi: (1) teologia liturgii, duchowość liturgiczna, pneumatologia sakramentów, katechumenat — teologia i praktyka, eschatologia sakramentów; (2) rok kościelny, liturgia godzin, duchowość liturgiczna.

⁵² Doktoryzowała się w 1995 r. w zakresie nauk teologicznych, specjalność: liturgika, na podstawie rozprawy *Przyszła chwala zbawionych w sakramentach chrześcijańskiego wtajemniczenia*. W 2009 r. uzyskała stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: liturgika (rozprawa habilitacyjna: *Rola Ducha Świętego w kształtowaniu nowego człowieka. Studium liturgiczno-teologiczne wybranych tekstów Mszału Pawła VI*).

⁵³ Pracownicy katedry zajmują się następującymi obszarami badawczymi: (1) liturgia obrządku bizantyjsko-słowiańskiego w Cerkwii rosyjskiej (szczególnie reforma Nikona z poł. XVII w.) i w metropolii kijowskiej (Piotr Mohyla), pierwsze (starodruki) drukowane księgi liturgiczne starocerkiwno-słowiańskie, rozwój obrządku bizantyjsko-słowiańskiego w Cerkwii greckokatolickiej (szczególnie XVII–XVIII w.), księgi liturgiczne; (2) ruch liturgiczny, sakramentologia.

⁵⁴ Doktoryzował się w 1997 r. w zakresie nauk teologicznych na podstawie rozprawy *Rito della preparazione del Santo Myron nella Tradizione slava*. W 2004 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: liturgika (rozprawa habilitacyjna: *Problematyka liturgiczna w międzywyznaniowej polemice po Unii Brzeskiej [1596–1720]*).

Katedra Historii Liturgii⁵⁵

- kierownik: ks. prof. dr hab. Jan Józef Janicki⁵⁶;
- adiunkt: ks. dr Stanisław Mieszczak.

— Do Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie przynależy też Sekcja w Tarnowie⁵⁷, w ramach której działa:

Katedra Nauk Społecznych, Teologii Pastoralnej, Liturgiki i Homiletyki

- kierownik: ks. dr hab. Ireneusz Stolarczyk, prof. UPJPII⁵⁸;
- adiunkci: ks. dr Stanisław Garnczarski, ks. dr Leszek Rojowski.

— W Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, w ramach Instytutu Teologii Praktycznej (Wydział Teologiczny), którego dyrektorem jest ks. prof. dr hab. Kazimierz Misiaszek, działają dwie katedry:

(1) Katedra Historii Liturgii⁵⁹

- kierownik: ks. prof. dr hab. Jan Decyk⁶⁰;
- adiunkt: ks. dr Krzysztof Filipowicz.

(2) Katedra Teologii Liturgii⁶¹

- kierownik: ks. prof. dr hab. Jacek Nowak⁶²;
- adiunkci: ks. dr Grzegorz Bereszyński; ks. dr Jan Rusiecki.

⁵⁵ Pracownicy katedry zajmują się następującymi obszarami badawczymi: „Liturgia Kościoła pierwszych wieków chrześcijaństwa” oraz „Rzeczywistości liturgiczne, ich rola i znaczenie w życiu Kościoła”.

⁵⁶ Doktoryzował się w 1977 r. w zakresie nauk teologicznych, specjalność: liturgika, na podstawie rozprawy *Le orazioni „super oblata” del ciclo „de Tempore” secondo il „Missale Romanum” di Paolo VI. Avviamento ad uno studio critico-teologico*. W 1993 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: liturgika (rozprawa habilitacyjna: *Misterium Paschalne w Mszałe Rzymskim Pawła VI. Studium liturgiczno-teologiczne eucharystii okresu wielkanocnego*).

⁵⁷ Więcej na temat sekcji zob. w: A. ŻUREK, *Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, „Studia Nauk Teologicznych” 3 (2008), s. 227–230.

⁵⁸ Doktoryzował się w 1996 r. w zakresie socjologii, specjalność: socjologia, na podstawie rozprawy *Postęp i rozwój w społecznym nauczaniu Kościoła*. W 2004 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych.

⁵⁹ Pracownicy katedry badają przejawy oraz formy liturgii w różnych tradycjach. Skupiają się przy tym nie tylko na tekstach i formularzach liturgicznych, ale też na działaniu rytualnym, ujawniającym się w gestach, postawach, w dźwięku, w przestrzeni liturgicznej i jej ukształtowaniu.

⁶⁰ W 1996 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: liturgika (rozprawa habilitacyjna: *Rzeczywistość eschatyczna człowieka według modlitw za zmarłych Mszału Rzymskiego Pawła VI. Studium liturgiczno-teologiczne*).

⁶¹ Pracownicy Katedry Teologii Liturgii skupiają swoją uwagę w dużej mierze na badaniu przekazu wydarzenia zbawczego za pośrednictwem (*medium*) liturgii, która buduje i urzeczywistnia Kościół. Poszukiwania swe opierają na analizie tradycji, a także na dialogu prowadzonym z innymi dyscyplinami teologicznymi i humanistycznymi, choć te ostatnie mają dla liturgiki charakter pomocniczy, nie normatywny. Uszczegółowienia badawcze idą również w kierunku liturgii uświęcenia czasu i teologii liturgicznej. Podejmowane są też próby ukazania antropologicznego wymiaru sakramentologii.

⁶² Doktoryzował się w 1990 r. w zakresie nauk teologicznych na podstawie rozprawy *Eschatologia Adventu. Studium tekstów eucharystycznych i biblijnych Mszału Rzymskiego Pawła VI*. W 1999 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: liturgika (rozprawa habilitacyjna: *Apostolski wymiar liturgii. Studium teologiczno-liturgiczne w świetle Konstytucji Sacrosanctum Concilium*).

- W Uniwersytecie Opolskim w Opolu, w ramach Instytutu Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej (Wydział Teologiczny), którego dyrektorem jest ks. dr hab. Erwin Mateja, prof. UO, działą Katedra Liturgiki, Hagiografii i Obrzędowości⁶³
 - kierownik: ks. dr hab. Erwin Mateja, prof. UO⁶⁴;
 - profesor nadzwyczajny: ks. dr hab. Marcin Worbs, prof. UO;
 - adiunkt: ks. bp dr hab. Rudolf Pierskała.
- W Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu (Wydział Teologiczny) działą Zakład Liturgiki i Homiletyki⁶⁵
 - kierownik: o. dr hab. Kazimierz Lijka, prof. UAM⁶⁶;
 - profesor: ks. prof. dr hab. Jerzy Stefański;
 - adiunkci: ks. dr hab. Dariusz Kwiatkowski, ks. dr Adam Kalbarczyk, ks. dr Maciej Szczepaniak.
- W Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (Wydział Teologiczny) działą Zakład Liturgiki i Homiletyki⁶⁷

⁶³ W przypadku Katedry Liturgiki, Hagiografii i Obrzędowości wskazać można na wydawany od 1995 r. półrocznik „Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars” (red. ks. prof. dr hab. Helmut Jan Sobeczko), a także na następujące zakresy badawcze: (1) Poszukiwania obecności transcendentnego spojrzenia na współczesną kulturę. Etapami tych badań były konferencje: „Ikony Niewidzialnego” (Opole, 15–16 V 2003 r.), „Teatr – kultura – liturgia” (Opole – Wrocław, 16–17 III 2005 r.), „Słowo i gest” (Opole, 22–23 X 2008 r.). Materiał z tych konferencji zostały opublikowane w serii „Opolska Biblioteka Teologiczna” (nr 63, 82, 115); (2) Problem obecności tzw. zwrotu performatywnego w literaturoznawstwie, teologii, kulturoznawstwie i liturgice. Pierwszym etapem tych badań była międzynarodowa konferencja naukowa „Między liturgiką a performatyką” (Opole 23–24 XI 2011 r.); publikacja materiałów: „Opolska Biblioteka Teologiczna” nr 128. Planowana jest kolejna międzynarodowa konferencja „Tradycje monastyczne w Europie — Między liturgią a performatyką II” (22–23 X 2014); (3) Z okazji 50 rocznicy ogłoszenia soborowej konstytucji liturgicznej podjęto badania nad jej powstaniem, recepcją odnowy i dokonaniem w Polsce i w krajach ościennych. Zorganizowano międzynarodową konferencję naukową w Opolu (4 XII 2013 r.). Materiały pokonferencyjne zostały opublikowane w „Liturgia Sacra” 19 (2013), nr 2. Realizowany jest ponadto odrębny projekt, dotyczący recepcji soborowej reformy liturgicznej w diecezji opolskiej; (4) W ramach prac magisterskich i doktorskich podejmowana jest problematyka dotycząca lokalnych kultów świętych i sanktuariów, a także transmisji obrzędów liturgicznych przez współczesne media elektroniczne.

⁶⁴ Doktoryzował się w 1991 r. w zakresie nauk teologicznych na podstawie rozprawy *Ks. Wacław Schenk (1913–1982) jako liturgista i duszpasterz*. W 2006 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: nauki teologiczne (rozprawa habilitacyjna: *Śląski kalendarz liturgiczny świętych. Geneza i rozwój do czasu reformy papieża Piusa X*).

⁶⁵ Pracownicy Zakładu Liturgiki i Homiletyki poświęcają swoje badawcze poszukiwania zagadnieniom zainicjowanej przez Sobór Watykański II reformy liturgicznej, teologii liturgii, teologicznym treściom Triduum Paschalnego, misterium krzyża, formom głoszenia słowa Bożego, jak też celebrazjom Mszy św. transmitowanym przez środki masowego przekazu.

⁶⁶ Doktoryzował się w 1986 r. w zakresie nauk teologicznych na podstawie rozprawy *Motywy liturgii sakramentalnej w Apokalipsie. Studium egzegetyczno-liturgiczne*. W 2008 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych (rozprawa habilitacyjna: *Rewaloryzacja roli paschalu w odnowionej liturgii Wigilii Paschalnej*).

⁶⁷ Pracownicy Zakładu Liturgiki i Homiletyki zajmują się aktualnie następującym projektem badawczym: „Hermeneutyka obecnego w liturgii czynnika ludzkiego, wyrażającego się w słowie spisany lub

- kierownik: ks. dr hab. Andrzej Żądło, prof. UŚ⁶⁸;
 - profesor nadzwyczajny: ks. dr hab. Antoni Reginek, prof. UŚ;
 - adiunkt: ks. dr hab. Leszek Szewczyk;
 - asystenci: ks. mgr lic. Bartłomiej Kuźnik, ks. mgr lic. Sebastian Kreczmanski.
- W Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (Wydział Teologiczny) działa Zakład Teologii Liturgii⁶⁹
- kierownik: ks. prof. dr hab. Krzysztof Konecki⁷⁰;
 - adiunkt: ks. dr hab. Daniel Brzeziński.
- W Uniwersytecie Szczecińskim w Szczecinie (Wydział Teologiczny) działa Katedra Teologii Pastoralnej, Liturgiki i Homiletyki
- kierownik: ks. dr hab. Andrzej Draguła, prof. UŚ⁷¹;
 - adiunkci: ks. dr Andrzej Krzystek, ks. dr Roman Misiak, ks. dr Zbigniew Woźniak.
- W Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu⁷², w ramach Instytutu Teologii Pastoralnej, którego dyrektorem jest ks. prof. dr hab. Stanisław Araszczyk, działa

wypowiadanych (modlitwy, homilie) oraz w twórczości muzycznej”. W minionym pierwszym dziesięcioleciu istnienia i działalności zakładu przeprowadzonych zostało dziewięć następujących projektów badawczych: 2004 — „Od mistagogii do chrześcijańskiej duchowości”; 2005 — „Eucharystia a życie”; 2006 — „Integralna obecność słowa Bożego w celebracjach liturgicznych”; 2007 — „Egzorcyzmy w tradycji Kościoła i jego współczesnym duszpasterstwie”; 2008 — „Aniołowie w życiu ludzi”; 2009 — „Natura i cechy zgromadzenia liturgicznego chrześcijan”; 2010 — „Liturgia jednym aktem kultu”; 2011 — „Wychowanie do liturgii i przez liturgię”; 2012 — „Liturgia i psychologia”. Ukoronowaniem tych projektów są publikacje wydane drukiem w serii „Kościoł w trzecim tysiącleciu” (t. IV–X). Oprócz tego badaniom poddano ostatnio kwestię świętowania dnia Pańskiego w Polsce w czterdziestolecie posoborowym (1965–2005) oraz sprawę recepcji reformy Soboru Watykańskiego II i sposobów wcielania jej w życie w archidiecezji katowickiej. W ramach prac magisterskich i licencjackich badaniom poddawana jest m.in. problematyka z zakresu teologii liturgii, obrzędowości i hermeneutyki liturgicznej.

⁶⁸ Doktoryzował się w 1989 r. w zakresie teologii pastoralnej na podstawie rozprawy *Il tema del martirio nei testi eucologici del Commune martyrum del Messale romano di Paolo VI*. W 2003 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: liturgika (rozprawa habilitacyjna: *Eklezjologiczny wymiar kolekt Adwentu w Mszale rzymskim Pawła VI. Studium lingwistyczno-teologiczne*).

⁶⁹ Pracownicy zakładu zajmują się następującymi obszarami badawczymi: (1) hermeneutyka liturgiczna, liturgia godzin, reforma liturgii na Soborze Watykańskim II, konsekracja dziewic, józefologia, rok liturgiczny, mistagogia; (2) heortologia, duszpasterstwo liturgiczne, formacja liturgiczna, historia liturgii.

⁷⁰ Doktoryzował się w 1983 r. w zakresie nauk teologicznych na podstawie rozprawy „*Gioire della partecipazione alla resurrezione*”. *Le orationes pro defunctis del Missale romanum di Paolo VI. Teologia e pastorale*. W 1997 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: liturgika (rozprawa habilitacyjna: *Konsekracja dziewic w odnowie liturgicznej Soboru Watykańskiego II*).

⁷¹ Doktoryzował się w 1997 r. w zakresie teologii pastoralnej na podstawie rozprawy *Przepowiadanie słowa Bożego a nowa ewangelizacja. Aktualne wyzwania i kierunki odnowy*. W 2010 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych (rozprawa habilitacyjna: *Eucharystia zmediatyzowana. Teologiczno-pastoralna interpretacja transformacji Mszy Świętej w radiu i telewizji*).

⁷² Zob. G. SOKOŁOWSKI, *Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu*, „Studia Nauk Teologicznych” 3 (2008), s. 215–219.

Katedra Liturgiki, Homiletyki i Kultury Muzycznej Kościoła⁷³

- kierownik: ks. prof. dr hab. Stanisław Araszczuk⁷⁴;
 - adiunkci: bp dr Adam Bałabuch, ks. dr Tomasz Biszko, ks. dr Rafał Kowalski, ks. dr Mirosław Makowski, ks. dr Dominik Ostrowski, ks. dr Zbigniew Stokłosa;
 - asystenci: ks. mgr lic. Piotr Dębski, ks. mgr Stanisław Nowak.
- W Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie, Sekcja św. Jana Chrzciciela, w ramach Instytutu Teologii Praktycznej, którego dyrektorem jest ks. dr hab. Jan Miazek, prof. PWTW, działa

Katedra Liturgiki, Homiletyki i Kultury Muzycznej Kościoła⁷⁵

- kierownik: ks. dr hab. Jan Miazek, prof. PWTW⁷⁶;
- profesor: ks. prof. dr hab. Andrzej Filaber;
- adiunkci: ks. dr Józef Górzyński, ks. dr Piotr Pawlukiewicz.

6. Zakończenie

Powyższy szkic poświęcony został dydaktyce i badaniom liturgicznym, jakie od chwili ogłoszenia w 1963 r. konstytucji *Sacrosanctum Concilium* rozwinęły się i utrwaliły na gruncie polskim w minionym 50-leciu. Założenie przyświecające szkicowi tożsame było z chęcią wstępnego zasygnalizowania problematyki wskazanej w tytule, nie zaś wyczerpującego przedłożenia zagadnienia, jako że jest ono szerokie i wielowymiarowe, a przez to domagające się poddania go studium o wiele bardziej pogłębionemu, niż to, jakie można zaprezentować w ramach artykułu do czasopisma naukowego.

W treści wzmiankowanego artykułu poruszone zostały kwestie ustalone i zatwierdzone przez Sobór Watykański II, który został w dużej mierze przygotowany i zainspirowany inicjatywami przedsoborowego ruchu liturgicznego, owocuje zaś nowym sposobem rozumienia liturgii, sprawowania jej oraz uczestniczenia w niej. W związku z tym, że od czasów ostatniego soboru nowe jest spojrzenie na liturgię, nowy też jest sposób traktowania jej i nauczania o niej w dokumentach posoboro-

⁷³ Poszukiwania naukowe pracowników katedry skupiały się jak dotąd m.in. na liturgii w duszpasterstwie, formacji liturgicznej, na teologii miejsc sprawowania liturgii świętej oraz na mistagogii liturgicznej.

⁷⁴ Doktoryzował się w 1992 r. w zakresie nauk teologicznych na podstawie rozprawy *Kult św. Jadwigi na Śląsku w świetle przedtrydenckich wrocławskich ksiąg liturgicznych. Studium liturgiczno-historyczne*. W 2008 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: liturgika (rozprawa habilitacyjna: *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II*).

⁷⁵ Pracownicy katedry zajmują się następującymi obszarami badawczymi: teologia liturgii, historia i duszpasterstwo liturgiczne, posoborowa reforma liturgiczna.

⁷⁶ Doktoryzował się w 1978 r. w zakresie teologii liturgii na podstawie rozprawy *La collecta del Proprium de tempore nel Missale romanum di Paolo VI*. W 1998 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych, specjalność: teologia pastoralna (rozprawa habilitacyjna: *Misterium Wielkiego Postu w modlitwach mszalnych dawnej i współczesnej liturgii rzymskiej*).

wych, a także nowy styl wykładania liturgiki — już nie tylko w seminariach duchownych, ale też na wydziałach teologicznych, które począwszy od połowy lat 90-tych ubiegłego stulecia (skończywszy zaś na 2003 r.) zaistniały w wielu przypadkach w strukturze polskich uniwersytetów państwowych (choć żaden z usuniętych w czasach PRL-u wydziałów teologicznych nie został na uniwersytety przywrócony). Siatka zagęszczenia wyższych szkół teologicznych uległa wyraźnemu skondensowaniu w omawianym 50-leciu posoborowym w Polsce. Zintensyfikowała się w związku z tym dydaktyka liturgiczna, upowszechniły się też naukowe badania nad liturgią i poszczególnymi jej kwestiami oraz aspektami. Naukę o liturgii (liturgikę) traktuje się dziś w sposób zdecydowanie odmienny od przedsoborowego. Postrzega się ją mianowicie na sposób równorzędny z innymi przedmiotami teologicznymi, a nawet podkreśla się coraz dojrzej potrzebę liturgicznej koncentracji całej teologii, która z natury swej jest przecież „liturgiczna”, albowiem w liturgii osiąga ostateczny swój szczyt i z niej czerpie swą witalność i sens jak ze źródła.

Wnioskiem pierwszoplanowo wyłaniającym się z przeprowadzonej w artykule refleksji wydaje się fakt, że w naszym kraju istnieje dobrze przygotowana kadra dydaktyczno-naukowa liturgistów. W Polsce faktycznie nie ma już od lat, a szczególnie teraz, w 50 rocznicę ogłoszenia konstytucji *Sacrosanctum Concilium*, katedr czy zakładów liturgicznych, które by nie były kierowane przez samodzielnych pracowników naukowych, a więc tytułarnych profesorów lub doktorów habilitowanych (często zatrudnionych na stanowisku profesora nadzwyczajnego, wyspecjalizowanych — poza nielicznymi przypadkami — w liturgice). Wcielany jest więc w czyn postulat, a nawet soborowy i posoborowy wymóg, by wykładowcami liturgiki byli ludzie po ukończonych studiach specjalistycznych z zakresu liturgiki. Rozwiązaniem, które z kolei pobudza do pewnej refleksji, jest dostrzegalny fakt, iż w niektórych przypadkach katedry (zakłady) liturgiczne nie są tylko „liturgiczne”, lecz — zgodnie z przypisaną im nazwą — obejmują swymi kompetencjami inne obszary dydaktyczno-naukowe, jak np. homiletyka, hagiografia, muzyka kościelna, teologia pastoralna, a nawet nauki społeczne (spostrzeżenie to odnosi się do wydziałów teologicznych w uniwersytetach państwowych).

Teaching and Liturgical Studies
After Publishing the Constitution on the Sacred Liturgy *Sacrosanctum Concilium*.
Selected Topics

Summary

The paper entitled as above is devoted to teaching and liturgical research, which since publishing the constitution *Sacrosanctum Concilium* in 1963 developed and got strengthened in Poland in the past 50 years. The aim of the author of this article was to indicate the issues mentioned in the title rather than a comprehensive study of the said phenomena, as it is broad

and multi-dimensional, and calls for much more in-depth studies that the one that can be presented in an article published in an academic magazine.

The article tackles issues fixed and approved by the second Vatican Council, which to a large degree has been prepared and inspired by pre-conciliar initiatives of a liturgical movement and which bears fruits in terms of a new understanding of the liturgy, its celebration and participation in it. Due to the fact that since the last Council our perception of the liturgy has changed, the same applies to the way the liturgy is treated and taught in the conciliar documents. Also, we face a new way of teaching liturgics not only in seminars, but at theological departments as well, which starting from the mid 90s of the last century (and ending in 2003) became present in the structure of Polish state universities (although none of the theological departments removed during the times of the Polish People's Republic has been restored at the universities). In the analysed after-conciliar 50 years the number of theological schools of the academic level grew considerably. Therefore liturgical didactics became more intense. Liturgical research, including detailed issues and aspects, became more popular. Scientific approach to the liturgy (liturgics) is nowadays treated differently than before the II Vatican Council. It is perceived as equal to other theological fields, and more and more frequently one emphasises the need of a liturgical focus on the entire theology which in its nature is „liturgical”, since it is in the liturgy where theology reaches its final momentum and it is there where it derives its vitality and sense from.

The major conclusion emerging from the article seems to be the well prepared Polish academics dealing with liturgics. The fact is, that 50 years after the announcement of the constitution *Sacrosanctum Concilium* every Polish liturgical department is chaired by independent researchers, namely professors and „dr hab.” (often employed as professors specialising, apart from few cases, in liturgics). Therefore the postulate, or even the conciliar and post-conciliar requirement according to which lecturers in liturgics should have academic degrees in liturgics is indeed implemented. On the other hand, a solution that stimulates one's reflection is a visible fact, that in some cases departments of liturgics (it applies especially to theological departments at the State universities) are not solely „liturgical”, but — in line with their name — comprise other teaching and research fields, such as, for example, homiletics, hagiography, sacred music, pastoral theology, or even social science.

Tł. Michał Nolywajka